

Emîru'l-müslimîn Ali b. Yusuf b. Taşfîn'in (1106-1143) Endülüs Siyaseti

Emîru'l-Müslimîn Ali b. Yusuf b. Taşfîn's (1106-1143) Al-Andalus Politics

Lütfi Şeyban

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye
Professor, Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Sakarya, Türkiye
seyban@sakarya.edu.tr | <http://orcid.org/0000-0003-1800-5187>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Gelış Tarihi: 09.07.2023
Accepted / Kabul Tarihi: 29.12.2023
Published / Yayın Tarihi: 31.12.2023

DOI: 10.31591/istem.1324915

Cite as / Atıf: Şeyban, Lütfi. "Emîru'l-müslimîn Ali b. Yusuf b. Taşfîn'in (1106-1143) Endülüs Siyaseti". *Istem* 42 (2023), 1-16. <https://doi.org/10.31591/istem.1324915>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari- 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Emîru'l-müslimîn Ali b. Yusuf b. Taşfîn'in (1106-1143) Endülüs Siyaseti

Öz

Emevîler döneminde Müslümanlar tarafından fethedilen İspanya, İslami yönetim altında yaklaşık sekiz asırlık bir tarihi sürece tanıklık etmiştir. Bu süreçte Endülüs olarak anılan ülke beş siyasi safhaya ev sahipliği yapmıştır. Bunlar sırasıyla Fetih ve Valiler, Endülüs Emevîleri, Mülükü't-tavâif, Mağribîler (Murâbîtlar ve Muvahhidler) ve son olarak Nasrîler Dönemidir. Mağribîlerin ilk hanedanı olan Murâbîtlar'ın lideri Yusuf b. Taşfîn Endülüs'ü kendi ülkesine kattıktan sonra tahtını oğlu Ali b. Yusuf'a bıraktı. O da babası gibi, artık kendi ülkesinin büyük bir eyaleti konumundaki Endülüs'ün hem idaresini hem savunmasını aynı anda yürütmeye çalıştı. Bu makale, Ali'nin başşehir Marakeş'ten devleti yönetmedeki siyaset tarzı, başarısı ve başarısızlıklarına bağlı olarak Endülüs'ü yönetme ve savunma siyasetinin hem uygulamalarını hem bu uygulamanın sonuçlarını kapsamaktadır. Makalenin amacı, Ali b. Yusuf'un siyasi stratejilerinin başarısını veya başarısızlığını anlamak için, bu stratejilerin nedenlerini ve sonuçlarını incelemek; genel olarak Murâbîtlar'ın ve özel olarak bu dönemin, Endülüslüler üzerindeki siyasi ve sosyal etkilerini araştırmak ve değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, İspanya, Murâbîtlar, Ali b. Yusuf, yönetim.

Emîru'l-Müslimîn Ali b. Yusuf b. Taşfîn's (1106-1143) Al-Andalus Politics

Abstract

During the Umayyad period, Spain was conquered by Muslims and underwent roughly eight centuries of Islamic rule. This period, known as al-Andalus, saw five distinct political phases: Conquest and Governors, Andalusian Umayyads, Mulük Al-Ṭawā'if, Moors (Almoravids and Almohads), and finally the Nasrids. Under the leadership of Yusuf, the Almoravids annexed al-Andalus and passed the throne to his son, Ali. Like his father, Ali sought to manage both the administration and defense of al-Andalus, which had become a significant province of their country. This article delves into the practices and outcomes of Ali's policies in governing and protecting al-Andalus, examining his political style and measuring his success and failures from the capital Marrakech. Additionally, it aims to investigate and evaluate the causes and consequences of Ali's policies, as well as analyze the political and social effects of the Almoravids and Ali's Andalusian period more broadly.

Keywords: Andalusia, Spain, Murabids, Ali b. Yusuf, administration.

Giriş

Bilindiği gibi İspanya, Medine'de Hz. Muhammed tarafından kurulan devletin doğal bir devamı niteliğindeki Emevîler (661-750) tarafından fethedildi. İspanya'nın Hristiyan ve Musevilerden müteşekkil yerli gayrimüslim halkının hakları, yine Hz. Muhammed tarafından İslam'ın zimmî hukukunun uygulanmasıyla başlamış olan geleneğe uygun olarak, zimmî statüsü verilerek hukuki güvence altına alındı. Ayrıca kendi yargıçları vasıtasıyla kendi yasalarını uygulama yetkisi verildi ve daha da önemlisi, yerel liderler hem bölgesel işleri yönettiler hem de vergileri topladılar. Buna ilaveten yerli halk kendi inançlarını yaşama konusunda özgür bırakılırken İslam dinini kabul edenlere ise ayrıcalıklar tanındı. Özellikle ülke nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan köle sınıfına, geçmişteki yöneticilerinin uyguladığı insanlık dışı muameleye karşı özel bir merhamet gösterildi.

Sonuçta bu İslami yönetimde her köle için özgürlüğe giden basit bir yol vardı: "Allah birdir ve Muhammed onun peygamberidir" dediğinde bir anda hür olurdu. Bu, sefalet içinde her çeşit insani hakından mahrum halde yaşamaya mahkûm edilen sınıflar için eşsiz bir toplumsal sınıf atlama yoluyla. Nitekim fethi müteakip ilk bir buçuk asırlık süreçte, İspanya halkının ekserisinin bu yolu tercih ettiği bilinmektedir. Müslüman yöneticiler tarafından İslami ilkelere uygun şekilde tesis edilen kurumlar sayesinde, İspanya artık İslam dünyasının batısını teşkil edecek olan Endülüs'e (el-Endelüs, al-Andalus) dönüşme sürecine girdi. Yani sekiz asra yaklaşan Endülüs tarihinin (711-1492) ilk beş asrında, Endülüs halkının büyük çoğunluğu İslami yönetimin büyük ölçüde adil olan yönetiminden gayet memnundu; hatta hem siyasetçilerin kendi aralarındaki çekişmelerinden hem de dış güçlerle yapılan savaşların sonuçlarından mümkün olduğunca az etkileniyordu. Ancak işler bir yerden sonra kötüye gitmeye başladı.

XI. Yüzyılda Endülüs Emevî Devleti (756-1031) otoritesini yitirmek üzereydi. 1008 yılında başlayan içteki siyasi çekişmeler, o zamana kadar Batı Akdeniz coğrafyasında dünyanın sayılı imparatorluklarından biri addedilen Endülüs Emevîleri'nin sonunu getirdi (1031). Bu yıkılış sürecinde etkili olan en önemli faktörlerden biri, başkent Kurtuba'nın Mağribî ya da Kuzey Afrikalı göçebe Berberî kabileler tarafından yağmalanması ve ardından tahta geçen her hükümdarın otorite kurma çabalarının engellenmesiydi. Bundan sonra devlet küçük tayfa meliklikleri (Mülûkü't-tavâif, 1031-1095) ya da beyliklere bölünerek parçalandı. Elbette bu gelişme Endülüslülerin kuzeydeki düşman Hristiyan krallıkları karşısında ciddi şekilde zayıflamasına neden oldu ve krallıkların Endülüs aleyhine genişlemesi için uygun bir ortam oluşturdu. Yaklaşık 1010'larda başlayan iç kargaşa süreci, 1085 yılına gelindiğinde Endülüs'ün adeta belkemiği mesabesindeki Tuleytula (Toledo) şehrinin kaybına yol açtı. Modern dönemlerde "Reconquista" olarak adlandırılan bu etkili Hristiyan saldırıları karşısında büyük bir korkuya kapılan Endülüslüler, ülkelerini savunmaktan aciz kaldıklarını anladıklarında hemen karşı kıyıda son

derece disiplinli bir Müslüman devleti ola Murâbitlar'ın (1056-1147) lideri Yusuf b. Taşfîn'den (1073-1106) yardım istediler.¹

A. Yusuf b. Taşfîn'in Endülüs'ü Kendi Devletine Katması

Kuzey Afrika'da Murâbitlar devletinin ilk tam bağımsız büyük hükümdarı sayılan Emîru'l-müslimîn Yusuf b. Taşfîn, 1085 yılında Endülüs'ün Tuleytula şehrinin Hristiyanların eline geçmesi üzerine Endülüs melikleri tarafından Endülüs'e davet edilmişti. Yusuf, gerçekleştirdiği iki harekâtın ardından, Endülüs'ü kendi idaresi altında birleştirmekten başka kalıcı bir yol olmadığına karar vererek, sonunda Endülüs yurdunu kendi başşehri Marakeş'e bağlı (mümtaz) bir vilayet haline getirdi. Burada oğlu Ali'yi veliaht ilan edip onun için biat aldıktan sonra 4 Eylül 1106 tarihinde öldü. Ölmeden evvel oğluna bıraktığı vasiyetinde, öncelikle Mağrib'in idaresine özen gösterilmesi sonra Kurtuba halkına iyi davranılması ve son olarak da Sarakusta'da (Zaragoza) Hûdîler'in yerinde bırakılması hususlarına vurgu yapmıştı.²

Endülüs'ü kendi devleti sınırları içine katan Mağrib'in iki Berberî hanedanı olan Murâbitlar (1095-1147) ve onların yerini alan Muvahhidler (1147-1238) hakkında, özellikle Batılı tarihçiler tarafından yapılan değerlendirmeler arasında yaygın olanı, "her ikisi de Kurtuba (Cordoba) hükümdarlarından oldukça farklı hoşgörüsüz ve köktendinci özelliklere sahiptiler"³ şeklindedir. Bu değerlendirme, İbn Haldun'un hadarî-bedevî sosyolojisi perspektifinden bakıldığında genellikle doğru kabul edilebilir. Çünkü her ne kadar 711 yılında başlayan fetih harekâtıyla birlikte ve daha sonraki asırlarda Mağrib'in Müslüman halkından hatırı sayılır miktarda nüfus Endülüs'e yerleşmiş olsa da, Endülüs devletlerinde hâkim zümre daima Şam-Filistin (Suriye) kökenli "hadarî" Arap Müslümanlardan oluşmuştur. Bu-

¹ Endülüs'te Emevî hanedanının çözülüşüyle Mülûkü't-tavâif denilen beyliklerin ortaya çıkışı ve sonrasında Murâbitlar'ın ülkeye egemen oluşu konusunda daha fazla bilgi için bakınız: Lütfi Şeyban, *Endülüs Cihat Reconquista Convivencia* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 160; Hugh Kennedy, *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus* (New York: Routledge, 2014), 154.

² İzzeddîn Ebû'l-Hasan Ali İbnü'l-Esîr eş-Şeybânî (ö.630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, Brill 1967'den (Beyrut: Dâru Sâdır, 1979-1982), X/417; Ahmed b. Muhammed İbn İzârî el-Merrâküşî (ö.695/1295), *el-Beyânül-muğrib fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983), 3/43; Ebû'l-Fidâ' el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Ali b. Mahmûd el-Eyyûbî (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, nşr. Mahmud Deyyûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 2/40; Muhammed Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs-3/1: Asru'l-Murâbitîn ve bidâyetü'd-Devleti'l-Muvahhidîyye* (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1990), 57. Murâbitlar'ın kuruluşu ve Yusuf b. Taşfîn hk. geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Hasan Ali İbn Ebû Zer' (ö.741/1340), *Enisü'l-mutrib bi-ravdi'l-kurtâs fi ahbâri mülûki'l-Mağrib ve târihi Medîneti Fâs*, nşr. G. Johann Tornberg (Rabat: Dâru'l-el-Mansûr, 1973), 136; *el-Huleül-mevşîyye fi zikri'l-ahbâri'l-Merrâküşîyye (VIII./XIV. yy.)*, nşr. Süheyl Zekkâr-Abdülkâdir Zimâme (Rabat: Dâru'r-Reşâdi'l-hadîse, 1979), 81; Joseph Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs fi ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, çev. M. Abdullah İnân (Kahire: Lecnetü't-te'lîf ve't-terceme), 1940, 117.

³ Maurits Berger, *A Brief History of Islam in Europe: Thirteen Centuries of Creed, Conflict and Coexistence* (Leiden: Leiden University Press, 2014), 74.

nun en önemli örneği de Endülüs Emevîleri (756-1031) idaresidir. Bu devlet ise Emevî hanedanından Abdurrahman b. Muâviye'nin (756-788) liderliğinde kurulan bir siyasi organizasyondur. Bu nedenle, neredeyse sıfırdan bir devlet kuran Abdurrahman, Endülüs'e taşıdığı siyaset kültürüyle, Roma ve Pers-Sâsânî İmparatorluk mirasını kendi bünyesine katmış bulunan İslam Medeniyeti'ne ait tarihsel rolü üstlenmiştir. Sonuç olarak, Endülüs Emevîleri, İslam Medeniyeti'nin doğal bir parçası olarak hem Doğu hem de Batı medeniyetlerinin yeni bir sentezini temsil edecek niteliklere sahip olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.

İşte bu tarihî gerçekliğin de gösterdiği gibi, Endülüs toplumunun hakiki bânîsi Emevî Hanedanı idi ve onların inşa ettikleri toplumsal yapı da medeniyet felsefesi veya sosyolojik analizle değerlendirildiğinde elbette "hadarî" ya da "medenî" bir şekle sahipti. Diğer yandan, Yusuf b. Taşfîn'in liderliğinde Mağrib'in büyük kabileleri arasında ittifakla ortaya çıkan Murâbit Devleti, yalnızca avâm tabakasıyla değil havâs ya da lider tabakasıyla da "bedevî" yaşam kültürüne sahipti. Dolayısıyla bu iki farklı kültür gruplarının Endülüs coğrafyasında birlikte yaşama düzenini tesis etmesi sürecinde ciddi sıkıntıların yaşandığı bir gerçektir. Bu sıkıntıların ana kaynağı ise, "bedevî" Mağribîlerin "hadarî" Endülüslülere hükmetmesi veya onların yönetici tabakasını teşkil ediyor olmasıydı. Çünkü malumdur ki, bütün bir insanlık tarihinde yaşanan yaygın sıkıntıların kaynakları arasında, "bedevî" veya göçerler tarafından ele geçirilen bir ülkede veya şehirde, "bedevî" veya göçerlerin "medenî" bir topluma hükmetmesi de bulunmaktadır. Nitekim Murâbitlar'ın lideri Yusuf, Endülüs'e hâkim olduğu 1090'lı yıllardan itibaren ülkeyi kendi başşehri Marakeş'e bağlı (mümtaz) bir eyalet statüsünde ve kendi hanedan üyesi emîrlerin valiliği altında yönetmiş, ölümünden sonra halefleri de bu uygulamayı sürdürmüşlerdir. Sonuç olarak bu yönetim şekli Endülüs'ün havâs tabakası üzerinde ciddi rahatsızlık kaynağı oluşturmuş ve bu zamanla Murâbitlar'dan bağımsızlaşma ya da onlardan kurtulma arzularını tetikleyen unsurların arasında yer almıştır. Ali b. Yusuf da tahta geçtiğinde bu gerçeği dikkate alarak Endülüs siyasetini iki temel üzerine inşa etmiştir. Bunlardan ilki kuzeydeki Hristiyan krallıkların saldırılarına karşı Endülüs'ün emniyetini sağlamak, diğeri ise Endülüslülerin gönlünü yapmaya özen göstermek şeklindeydi.

B. Saltanatının İlk Yıllarında Emîru'l-müslimîn Ali b. Yusuf'un Endülüs'teki Başarılı Yönetimi (1106-1118)

Kaynakların verdiği bilgiye göre veliaht Ali b. Yusuf, 3 Eylül 1106 tarihinde ve 23 yaşında hükümdar oldu (1106-1143). Amcası Ali'nin oğlu Yahya dışında hanedan içinde kendisinin hükümdarlığına karşı çıkan olmadı. Ali'nin Yahya'yı bertaraf etmesi kolay oldu, çünkü zekâsı, siyasi işlerdeki titizliği ve kararlılığıyla Ali gayet yetenekli bir idareci olarak yetişmişti. İdari tecrübesini çok başarılı bir hükümdar olan babasının yanında kazanmıştı. Dolayısıyla tahta geçtiği vakit babasının idare tarzını ve Endülüs'e saldıran 'kâfirlere karşı cihat' siyasetini aynı kararlılıkla sürdürmeyi kendisine amaç edindi. Nitekim o siyasi hayatının sonuna geldiğinde

hem hakkaniyet hem iktisadi boyutuyla adaleti gerçekleştirmek adına yaptığı icraatlarıyla bu amacını gerçekleştirmiş görünmektedir.⁴

Emîru'l-müslimîn Ali 1107 yılı ilkbaharında Endülüs'e geçtiğinde gayet iyi karşılandı. Endülüs'ün havas tabakası bir bütün halinde kendisine biat etti. Yeni hükümdar Endülüs'ün idari düzenlemesini gözden geçirdi ve yeni atamalar yaptı. Kardeşi Temîm b. Yusuf'u Gırnata valisi ve Endülüs Murâbit ordusunun başkomutanı tayin etti. Böylece Gırnata, Kurtuba yerine Endülüs'ün yeni idare merkezi oldu. Endülüs'te işler yolunda gidiyor görünüyordu. Ancak Ali b. Yusuf Mağrib'e döndükten sonra Leon-Kastilya Kralı VI. Alfonso el Bravo (1072-1109) Endülüs şehirlerine karşı saldırıya geçti. Bunun üzerine Marakeş'ten vali Temîm b. Yusuf'a "Endülüs'te Hristiyanlara karşı cihada başlanması" emri geldi.⁵

Peki Endülüs'ün dış saldırılara karşı emniyetinin sağlanması meselesinde hem Ali b. Yusuf hem de genel olarak Murâbitler döneminde, yöneticilerin benimsemiş oldukları temel prensip neydi? Ali ve ondan sonraki devirler incelendiğinde görülecektir ki, Murâbitler için muhafaza edilmesi zorunlu asli yurt doğal olarak saltanatın merkezi olan Mağrib idi. Endülüs ise Mağrib'ten sonra gelirdi. Hatta Endülüs'te kurdukları idari mekanizmadan anlaşılacaktır ki, Marakeş'teki hükümdar harekete geçip Endülüs'e sefere çıkmadıkça kuzeydeki Hristiyan krallıkların Endülüs'e karşı tehlikeli saldırıları genellikle durdurulamıyordu. Bundan sonra vereceğimiz bilgilerden hem bu gerçeğin hem de Ali b. Yusuf'un Endülüs siyasetinin anlaşılması daha kolay olacaktır.

Ali b. Yusuf'un emri üzerine Temîm b. Yusuf, VI. Alfonso'ya karşı harekete geçti (1108). Önce yağma, katliam, esir alma ve tahribat yaparak İşbiliye çevresine kadar ilerlemiş olan Kastilya birliğini geri püskürttü ve içlerinden 1500 kadarını da katletti. Ardından kuzey yönünde ilerlemeye başladı. Hedefi Tuleytula Dağları'nın kuzeyinde Şentemeriye (Santa Maria) bölgesinin sağlam kalelerinden birisi ve daha önce Zünnûnîler'in merkezi olan Uklîş (Ucles) idi. Tuleytula düştüğünde Zünnûnîler'in bölgedeki hâkimiyeti de sona ermiş ve kale Kastilyalıların eline geçmişti.⁶ Temîm b. Yusuf başarılı bir harekâtın neticesinde kaleyi geri aldı (28 Mayıs 1108). Bu kaybı hazmedemeyen VI. Alfonso ertesi gün kaleyi kurtarmak üzere

⁴ Hulel, 84; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 121; Francisco Codera, *Decadencia y Desaparicion de los Almoravides en Espana* (Zaragoza: Tip. de Comas Hermanos, 1899), 5; Kennedy, *Muslim Spain*, 172; James F. Powers, *A Society Organized for War: The Iberian Municipal Militias in the Central Middle Ages 1000-1284* (Berkeley: University of California Press, 1988), 20; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 58; Ronald A. Messier, *The Almoravids and the Meanings of Jihad* (Santa Barbara: Praeger, 2010), 121.

⁵ Şemsüddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân (ö.681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mim mâ sebete bi'n-nakli evi's-semâ' ev esbetehü'l-ayân*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 7/123; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/48; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 59.

⁶ Anonim, *Resâil ve Makâmât Endelüsiyye*, nşr. Fevzi Sâid İsâ (İskenderiye: Menşe'etü'l-maârif, 1989), 88; A. Huici Miranda, *Las Grandes Batallas de la Reconquista durante las Invasiones Africanas* (Madrid: Instituto de Estudios Africanos, 1956), 103; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 122; İnân, *Devletü'l-İslâm*, 60.

Sancho komutasındaki seçkin Kastilya süvari birliğini bölgeye sevk etti.⁷ İki ordu arasında gerçekleşen Yedi Komutanlar Savaşı (Batalla de los Siete Condes) çok çetin çarpışmalara sahne oldu. Sonuç olarak, Alfonso'nun tek oğlu Sancho dahil birçok Kastilyalı komutanın yanı sıra çok sayıda asker, öldürüldü ve böylece bölge tekrar Endülüs topraklarına katıldı.⁸ Müslümanlar açısından bu zafer, Ali'nin babası Yusuf'un 1086 yılında VI. Alfonso ve Hristiyan müttefiklerine karşı kazandığı Zellâka zaferine benzer olumlu etki üretti. Ayrıca Belensiye (Valencia) şehri de geri alındı.⁹ Böylelikle Ali b. Yusuf'un hem Endülüs'te hem de kendi ülkesindeki siyasi egemenliği perçinlenmiş oldu.

Bu olaydan bir yıl sonra Uklîş zaferinin semerelerini toplama düşüncesinde olan Ali b. Yusuf, Hristiyan krallıkların saldırılarına son vermek maksadıyla "kâfirlere karşı cihat ilan" ederek Endülüs'e çıktı (24 Ağustos 1109). İber Yarımadası'nın en stratejik noktasında yer alan ve 24 yıl evvel kaybedilen Tuleytula'yı hedef alarak askerî harekâtını başlattı. Bölgenin müstahkem mevkillerinden birini oluşturan Talebîre (Talavera) şehrinin kalesi de dâhil irili ufaklı birçok kaleyi fethetti.¹⁰ Hız kesmeden harekâtı sürdürerek Kastilya arazisi ortalarına kadar ilerledi ve burada farklı noktalarda karşısına çıkan Kastilya birliklerini yenerek adeta düşmanı ezdi.¹¹ Böylece Tuleytula çevresindeki 27 kaleyi ele geçirdikten sonra Mecrît (Madrid) ve Vâdî'l-Hicâre (Guadalajara) şehirlerini geri alarak doğrudan Tuleytula'ya yöneldi ve kaleyi kuşatma altına aldı. Ancak müstahkem kalenin aşılması çok güç olduğunu anlayınca 3 gün ya da 1 ay kadar sonra çevredeki tarım alanlarını tahrip ederek geri çekildi.¹²

Bu çekilmede en büyük etkenin, Murâbit ordusunun kendi merkezi olan Mağrib coğrafyasında kale kuşatma tecrübesinden yoksun olması olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü o dönemde Mağrib'teki şehirlerin Endülüs-İspanya'daki şehirlerde olduğu gibi müstahkem kalelere sahip olmadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla Mağrib orduları büyük ölçüde meydan savaşlarına alışık tecrübeleri de bu alanla sınırlıydı. Ayrıca bu sefer sırasında orduda veba salgını da baş gösterince

⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/49.

⁸ İbn Ebû Zer', *Ensü'l-mutrib*, 160; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/49; Ebû Muhammed Hasan b. Ali İbnü'l-Kattân el-Merâküşî (VII./XII. asır ortaları), *Nuzumü'l-cümân li'tertibi mâ selefe min ahbâri'z-zamân*, nşr. Mahmûd Ali Mekkî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1990), 63; Miranda, *Batallas*, 114; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 123; Sa'dûn Nasrullah, *Târîhu'l-Arabî's-siyâsî fî'Endelüs* (Beyrut: Dâru'nehdati'l-Arabiyye, 1998), 301.

⁹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/50; Muhammed b. Abdülmü'min el-Himyeri (ö.727/1327), *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberî'l-aktâr*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984), 97; Nasrullah, *Târîhu'l-Arab*, 302; Abdurrahman Ali el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelüsî mine'l-fethi'l-İslamî hattâ sukûti Gernata* (Dimaşk: Dâru'l-kalem), 1997, 425.

¹⁰ Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, 523; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/51.

¹¹ İbn Ebû Zer', *Ensü'l-mutrib*, 161

¹² İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/58; Meccüddin Ömer İbnü'l-Hasen İbn Dihye el-Kelbî el-Belensî ed-Dânî (ö.633/1235), *el-Mutrib fi eş'ari ehli'l-Mağrib*, nşr. İbrahim el-Ebyârî vd. (Kâhire: Matbaatü'l-Emîriyye, 1993), 105.

Ali'nin Tuleytula muhasarasının başarısız kalmasını anlamak zor değildir. Her halükârda, İslam ve Hristiyan kaynaklarının üzerinde ittifak ettikleri husus şu ki, Ali b. Yusuf'un Hristiyan Leon-Kastilya Krallığı topraklarına karşı gerçekleştirdiği bu büyük harekât, caydırıcılık ve tahrip gücü bakımından çok etkili sonuçların elde edilmesine imkân sağlamıştır.¹³

Ali b. Yusuf Kastilya seferiyle aynı anda bir başka Murâbit ordusunu Garbül-Endelüs (bugünkü Portekiz) topraklarına sevk etti. Ordu bölgede daha evvel işgale maruz kalan Yâbüre (Evora), Üşbûne (Lisbon) ve Şenterîn (Santarem) şehirlerini geri alarak (504/1111) Portekiz Krallığı'nın başşehri Kulumriye'ye (Coimbra) kadar ulaştı. Ancak şehrin fethi o gün değil, bundan 6 yıl sonra bizzat Ali b. Yusuf'un liderliğinde gerçekleşen bir harekât sonucunda gerçekleşecekti (515/1121). Ne var ki Müslüman tarafın stratejik, demografik, askerî ikmal ve tahkimat dejavantajları nedeniyle bölgenin elde tutulması mümkün olmadı.¹⁴

Ertesi yıl ise, Ali'nin emriyle hareket eden donanma, Sıkılliye (Sicilya) adası ve civarında Hristiyanlara karşı giriştiği birkaç deniz çarpışmasını kazandı.¹⁵ Bu seferlere ek olarak, Ali'nin 1109 yazında başlattığı harekâtın devamı niteliğinde Kurtuba ve Gırnata Valisi Ebû Muhammed Mezdelfî, Hristiyan krallıklara karşı zaman zaman başarılı, ancak bazen de başarısız seferlere girişti. Mezdelfî öncelikle Kastilya topraklarındaki yerleşim yerleri ve tarım alanlarında büyük tahribat yaptı. Ürcene (Oreja) kalesini fethederek Tuleytula'yı kuşatma altına aldı (507/1114). Taraflar arasında yaşanan çatışmalarda her iki tarafın da kayıpları ağır oldu. Ancak sonuçta kale içindekiler ağır kuşatma âletlerini yakarak Murâbit ordusunu geri püskürttüler. Ertesi yıl yaşanan bir çarpışmada Murâbitlar yine mağlup oldu.¹⁶

Ali b. Yusuf'un ilk yıllarında kazanılan önemli başarılarından birisi de Meyûrka (Mayorca), Menûrka (Menorca) ve Yâbise (Ibiza) adalarından müteşekkil el-Cezâiru's-şarkıyye'nin (Balear Adaları) Hristiyanlardan geri alınması (509/1116)¹⁷ oldu.

¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/490; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/59; İbn Ebû Zer', *Enisü'l-mutrib*, 161; İbnü'l-Kattân, *Nuzumü'l-cümân*, 69; Codera, *Decadencia*, 232; Messier, *The Almoravids*, 133.

¹⁴ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/64; Codera, *Decadencia*, 236; A. Huici Miranda, "İber Yarımadası ve Sicilya", çev. Kasım Turhan-Ufuk Uyan, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti* (İstanbul: Kitabevi, 1997), 3/311; Nasrullah, *Târîhu'l-Arab*, 304.

¹⁵ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/66; Hulel, 86.

¹⁶ İbn Ebû Zer', *Enisü'l-mutrib*, 162; Kennedy, *Muslim Spain*, 173; Codera, *Decadencia*, 20.

¹⁷ *Resâil*, 426; Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, 549, 567; İbn Ebû Zer', *Enisü'l-mutrib*, 162; Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Makkarî et-Tilemsânî (ö.1041/1631), *Nefhu't-tib min gusni'l-Endelüsü'r-ratib ve zikru vezirihâ Lisâniddin İbni'l-Hatib*, nşr. Yusuf M. Bukâî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 1/143; Ahmed b. Yahyâ ed-Dabbî (ö.599/1203), *Buğyetü'l-mültemis fi târîhi ricâli ehli'l-Endelüs*, nşr. İdâretü'l-ihyâi'türâs (Kahire: Dâru'l-kâtibi'l-Arabî, 1967), 439, 472; Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260), *el-Mu'cem fi ashâbi'l-Kâdi İmâm Ebî Ali Sadeffî* (Kahire: Dâru'l-kâtibi'l-Arabî, 1967), 192; Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, 231.

C. Sarakusta'nın Düşüşü ve Endülüs'te Murâbit Hâkimiyetinin Sonlanma Süreci (1118-1143)

Emîru'l-müslimîn Ali b. Yusuf zamanında Endülüs'te yürütülen fetih harekâtlarına katkıda bulunan gerek Mağribî ve gerekse Endülüslü (Endelüsî) liderler, Endülüs İslam topraklarını İspanya Hristiyan krallıklarının saldırılarına karşı ciddi bir müdafaa gayreti içinde oldular. Nitekim onlar bu konuda başarılı da oldular. Ancak bir yerden sonra bu başarılar başarısızlıklara dönüşmeye başladı. İşte bu başlıkta Ali b. Yusuf döneminin Endülüs siyasetindeki başarısızlıkları ve sebepleri üzerinde duracağız.

Sarakusta'nın düşmesinden evvelki nisbeten parlak sayılabilecek dönem içerisinde, Müslüman tarafın Ali b. Yusuf'un öncülüğünde gerçekleştirdiği Tuleytula, Garbü'l-Endelüs, Katalonya ve el-Cezâiru's-şarkıyye harekâtlarının amacını tahmin etmek kolaydır. Amaç, Hristiyanların her fırsatta yaptıkları yıkıcı saldırılarına karşı kendilerini kalıcı şekilde emniyet altına almak, ayrıca Tuleytula ve çevresini yeniden fethederek Endülüs'ün yitirilen eski topraklarını geri kazanmak, hatta bu sayede Emevî yönetiminin o efsanevi gücüne yeniden ulaşmaktı. Bu stratejik planlamanın temelinde ise iki mühim etken bulunmaktaydı. Bunlardan ilki ve en mühimi, Murâbitlar'ın hem Mağrib hem de Endülüs'te yüksek halk desteği yanında sağlam bir askerî ve iktisadi güce sahip olmalarıydı. Diğer etken ise, güçlü kral VI. Alfonso'nun ölümüyle Kastilya tahtının vârisiz kalması ve bu esnada yaşanan taht mücadelesi sonucunda ortaya çıkan otorite boşluğuydu. Kastilya tahtı Alfonso'nun kızı Urraca'ya kalınca, bir cephede Urraca ile eşi Aragon kralı I. Alfonso (İbn Rezmîr) arasında, ikinci bir cephede ise yine Urraca ile oğlu Alfonso Raimundez'in Galicialı taraftarları arasında taht kavgaları baş göstermiş, doğal olarak bu hal Endülüs topraklarına saldırmak bir yana Hristiyan savunmasını zaafa uğratmıştı. Zamanın en büyük Hristiyan komutanlarından birisi olan Kastilya ordusu başkomutanı Álvar Fáñez de bizzat bu iç çatışmalara iştirak etmişti. Ancak bu elverişli şartlara rağmen Murâbitlar ele geçen fırsat ve imkânları gereği gibi değerlendirerek kalıcı sonuçlara dönüştürmeye muvaffak olamamışlardır.

Sarakusta'dan evvel yaşanan küçük çaplı ilk yenilgiler daha çok 1114 yılında başladı. İkinci başlık altında sayılan askerî harekâtlarla aynı dönemde Katalonya (Barselona) Kontluğu topraklarına karşı da bir saldırı hareketi düzenlendi (Temmuz 1114). Ancak taraflar arasında meydana gelen çarpışmalarda karşı tarafın kayıpları büyük olduysa da sonuçta Murâbit ordusu da ciddi kayıplar vererek önemli bir başarı kazanamadan geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁸ Ardından, 1085'te yaşanan ilk sarsıcı nitelikte büyük düşüş olan Tuleytula'dan sonra aynı şekilde Endülüslülerin dehşete kapılmasına yol açan ikinci büyük kayıp Sarakusta oldu. Sarakusta şehri stratejik bakımdan Müslüman toprakları ile Hristiyan krallıkları ara-

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sikallî (ö. 560/1165), *Nüzhetu'l-müstâk fi İhtirâkı'l-âfâk* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1989), 1/734; İbn Ebû Zer', *Enîsü'l-mutrib*, 162.

sında doğal bir tampon niteliğine sahipti. Murâbitlar doğusundan başlayarak batısına doğru ilerleyerek bütün Endülüs topraklarını ele geçirirlerken Sarakusta emîri İbn Hûd, Yusuf b. Taşfîn ile müsbet bir ilişki kurarak kendi mülkünde kalmayı başarmıştı.¹⁹ Ancak 1109 yılında Hristiyanlara karşı savaşırken şehit düşünce yerine oğlu İmâdüddeve Abdülmelik geçti. Abdülmelik Murâbitlar'a karşı Hristiyanların himayesine girmeye meyledince Murâbitlar Sarakusta'yı Hûdîler'in elinden aldılar (1110). Bu durumda Murâbit fetihleri karşısında bunalan İspanya Hristiyanları, Aragon kralı I. Alfonso öncülüğünde Frank kontluklarının katkılarıyla Müslümanlara karşı bir haçlı ordusu teşkil ettiler. Hristiyan ordusu 7 ay süren muhasaradan sonra 18 Aralık 1118 tarihinde Sarakusta şehrini işgal etti.²⁰

Sarakusta şehrinin düşüş sebepleri arasında Murâbitlar'ın kale savunmasında yetersiz kalmaları yanında, Mağrib'ten takviye birliklerinin gönderilememesi de zikredilmektedir.²¹ Çünkü iki yıl önce Mağrib'te İbn Tûmert liderliğinde Murâbitlar'a karşı bir isyan hareketi başlamıştı ve bu hareket Murâbitlar'ın merkezdeki gücünü tüketiyordu. Nitekim Ali b. Yusuf ancak Muvahhidler'in 1125 yılında gerçekleşen başarısız Marakeş kuşatması ardından Endülüs işleriyle ilgilenme fırsatı bulabildi. Ayrıca buna bir de Ali'nin hükümdar olmasıyla hanedan içerisinde başlamış olan taht mücadelesi eklendiğinde, bu etkenlerin Endülüs'e de hükmeden Murâbitlar'ın gücünü ne derece zayıflattığını tahmin etmek zor değildir.²² Nitekim Sarakusta'nın kaybindan çok etkilenen Ali b. Yusuf, İşbîliye valisi olan kardeşi emîr İbrahim'den Aragon kralı I. Alfonso'ya haddini bildirmesini istedi. Murâbit ordusuyla Sarakusta bölgesinde bulunan Ketunde'de (Cutanda) karşılaşan Alfonso, şiddetli geçen muharebe sonunda galip gelen taraf oldu (24 Haziran 1120). Murâbit ordusu ise 20 bine varan asker kaybı nedeniyle tam bir felakete maruz kaldı.²³

Ketunde yenilgisi bir yandan Endülüs'ün istikbali açısından zorlu geçecek yılları haber verirken bir yandan da Murâbitlar için çöküşün başladığını gösteren açık bir işaretti. Nitekim Murâbitlar'ın bu zayıflığını fark eden Gırnata zimmîleri (müsta'rib Hristiyanlar), I. Alfonso'ya mektup göndererek kendisini Gırnata'yı işgal etmeye teşvik ve davet ettiler. Bu davete dayanarak Alfonso, 1125 yılı Eylül ayında 25 bin mevcutlu ordusuyla Sarakusta'dan hareket ederek doğu ve güney yönlerinde ilerlemeye başladı. Belensiye içlerine kadar girdi ve geçtiği her yerde ekili alanları tahrip etti.²⁴ Gırnata yakınlarına kadar ilerleyen Alfonso, gördüğü direnç karşı-

¹⁹ Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, 317; Nasrullah, *Târîhu'l-Arab*, 292.

²⁰ Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260), *el-Hulletü's-siyerâ*, nşr. Huseyn Mûnis (Kâhire: Dâru'l-maârif, 1985), 1/225; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/69; Makkarî, *Nefh*, 2/585; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 152-52; Messier, *The Almoravids*, 136.

²¹ Hüseyin Mûnis, "Sağru'l-a'lâ el-Endelüsî fi asri'l-Murâbitîn", *Mecelletü külliyyeti'l-âdâb* 12/2 (Aralık 1949), 91.

²² Miranda, "İber", 3/311; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 152.

²³ *Resâil*, 79; İbnü'l-Ebbâr, *Mu'cem*, 3, 37; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil*, 10/208, 586, 631; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/57; Codera, *Decadencia*, 13, 262; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 152.

²⁴ *Hulel*, 91; Maribel Fiero, "Christian Success and Muslim Fear in Andalusi Writings during the Almor-

sında ciddi bir başarı elde edemedi. Murâbit ordusunun hızla geldiğini haber alınca da geri çekildi (14 Ocak 1127). Şehrin yardımına koşan Murâbit ordusu, Alfonso'yu şehre yakın bir yerde yakaladı. İki taraf arasında cereyan eden savaşta Murâbitlar üstün durumda iken yapılan komuta ve strateji hataları nedeniyle mağlup oldular. Alfonso yeniden Gırnata üzerine saldırıya geçti. Şehir çevresinde çok şiddetli çarpışmalar yaşandı. Büyük kayıplar veren Alfonso geri çekildi²⁵ fakat Gırnata ve daha doğrusu Endülüs, neredeyse bütünüyle yok olma tehlikesi atlatmış oldu. Ali b. Yusuf'un ilk döneminde elde ettiği bir dizi zaferden sonra gelen yenilgiler, bundan sonra Hristiyan tarafının saldırı pozisyonunu almasına karşın onun liderliğindeki Müslüman tarafın savunma pozisyonuna çekilmeye başladığını gösteriyordu.

Ali b. Yusuf, özellikle Kurtuba ve İşbiliye gibi merkezi şehirlere yönelik gerçekleşen Hristiyan saldırılarının, bu vakte kadar olanlardan daha fazla istenmeyen sonuçlara sebep olmasını önlemek amacıyla, oğlu Taşfîn'i Endülüs valisi olarak atadı ve ondan askerî faaliyetlere ağırlık vermesini istedi. Yeni Endülüs Valisi Taşfîn, ekserisi Kastilya üzerine olmak üzere Hristiyan krallıklara karşı birçok askerî harekât düzenledi. Bunların çoğunda galip gelen taraf olmayı da başardı.²⁶ Hatta Leon-Kastilya kralı VII. Alfonso'nun Batalyevs'e (Badajoz) saldırması üzerine harekete geçerek, dedesi Yusuf zamanında kazanılan ünlü Zellâka Savaşı'nı anımsatan muharebe sonucunda büyük bir zafer kazandı (1134). Aynı yılın sonlarında Bâlbikâr (Albicar) mevkiinde saldırıya uğrayan Murâbit ordusu yenilmekten kıl payı kurtulsa da bu başarısızlık yeni zaferlere mâni teşkil etmedi.²⁷ Vali Taşfîn, Aragon kralı I. Alfonso'ya karşı yürüttüğü İfrâğa (Fraga) Savaşı'nı (17 Temmuz 1134) da kazandı.²⁸ Ne var ki halk üzerinde sanki ülkenin makûs talihini değiştirecekmiş havası yaratan bu galibiyetlerin devamı gelmedi. Çünkü Mağrib'teki büyük iç sorunlar buna engel oldu. Murâbitlar kazandıkları bu zaferlerin akabinde kaybedilen Sarakusta ve Tuleytula gibi kuzey Endülüs şehirlerini geri almaya girişmek yerine geri çekilmek durumunda kaldılar. Her halükârda bu zaferler, kısa vadede de olsa, Murâbitlar ile Endülüs'ün askerî üstünlüğünü perçinlerken, Hristiyan krallıklarda ise ümitsizliğe neden oluyordu.

→

vid and Almohad Periods", *Dhimmi and Others: Jews and Christians and the World of Classical Islam*, ed. U. Rubin-D.J. Wasserstein (Winona Lake: Eisenbrauns, 1997), 155; Vincent Lagardère, "Communautés mozarabes et pouvoir almoravide en 519 H/1125 en Andalus", *Studia Islamica* 67 (1988), 99; Alejandro García-Sanjuán, "Jews and Christians in Almoravid Seville as Portrayed by the Islamic Jurist Ibn 'Abdûn", *Medieval Encounters* 14 (2008), 83.

²⁵ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/69; Aschbach, *Târîhu'l-Endelüs*, 156; Nasrullah, *Târîhu'l-Arab*, 305.

²⁶ İbn Ebû Zer', *Enisü'l-mutrib*, 165; Lisânüddin Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Hatîb el-Gırnâtî (ö. 776/1374), *el-İhâta fî ahbâri Gırnâta*, nşr. M. Abdullah İnân (Kâhire: Dâru'l-mekşûf, 1973), 1/454, 460; Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-iber ve divânü'l-mübtede'i ve'l-haber fî târihi'l-Arab ve'l-Berber ve men âserahüm min zevî's-şeni'l-ekber* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979), 6/186.

²⁷ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/88; Hulel, 92, 122.

²⁸ İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâk*, 1/733; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/93.

Sonuçta karşılıklı saldırı ve savunma savaşlarının da gösterdiği üzere, Mağrib'te Muvahhid İsyanıyla sarsılan Murâbitlar Endülüs'te artık son yıllarını idrak ediyordu. Onların Ali b. Yusuf ve oğlu Taşfîn liderliğinde, Hristiyan saldırı ve işgal hareketlerine karşı öncelikle Endülüs'ü korumak ve dolayısıyla bu sayede devletin merkezi varlığına katkı sağlamak maksadıyla sarf ettikleri maddi ve manevi gayretleri, ürettiği kısa vadeli sonuçları bağlamında elbette önemlidir. Ancak uzun vadede mevcut süreci tersine çevirebilecek nitelikleri haiz olmadığından, arzu edilen sonuçların alınmasını sağlayamamıştır.

Valiliği döneminde sürekli gazâdan gazâyâ koşan Taşfîn, babası Ali'nin hastalanması üzerine Marakeş'e çağrıldı ve kendisine veliaht olarak biat edildi (13 Kasım 1138). Altı yıl sonra babasının vefat etmesiyle de Murâbitlar'ın yeni hükümdarı oldu (Ocak 1144).²⁹ Bu yeni gelişme, Ali b. Yusuf devrinin hem Endülüs'te hem de Mağrib'te bittiğini haber vermekteydi. Nitekim Endülüs'ün yerel liderleri bu yeni siyasi bağlamı kendi mülkiyet davaları uğruna değerlendirmede gecikmediler ve Murâbit hâkimiyetine karşı isyan hareketlerine giriştiler.

Ali b. Yusuf döneminde ilk isyan hareketi Kurtuba'da ortaya çıkmıştı (515/1121). Bu harekette olduğu gibi ilk dönem isyan hareketleri büyük ölçüde mahallî çekişmelerden kaynaklanmaktaydı. Fakat 1144 yılından itibaren meydana gelenlerin öncekilerden çok farklı bir özelliği Endülüs milliyetçiliği duygusuyla yapılmış olmasıydı. Bu nedenle, İkinci Mülûkû't-tavâif Dönemi olarak da adlandırılan ve doğusundan batısına bütün Endülüs illerine sıçrayan bu isyan ateşinin etkileri ile sonuçları öncekilerine oranla çok daha yıkıcı oldu.³⁰ Yeni hükümdar Taşfîn, Muvahhidler'e karşı mücadeleyi sürdürerek bazı başarılar kazandıysa da hareketi sona erdiremedi. Neticede mağlubiyeti kabullenmek zorunda kaldı ve daha fazla dayanamayacağını anladığından Endülüs'ün el-Meriye şehrine sığınmaya karar verdi. Burada son müdafaa savaşlarından birini verirken Vehrân Kalesi'nde maruz kaldığı bir kazâ sonucu öldü (28 Ramazan 539/23 Mart 1145).³¹ Muvahhidler'in lideri Abdülmü'min, Tlemsen ve Fas'tan (540/1146) sonra başşehir Marakeş'i de zapt etti ve bu şekilde Murâbitlar Devleti sona ermiş oldu (Mart 1147).³² Bu esnada, isyanlarla çalkalanan Endülüs'te Murâbit komutan İbn Gâniye'nin gayretleri Murâbitlar'ın öncülüğünde siyasi birliği yeniden tesis etme hususunda yeterli ol-

²⁹ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 3/90, 97; İbn Ebû Zer', *Enisü'l-mutrib*, 165; *Hulel*, 121; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 1/446; Lisânüddin Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Hatîb el-Girnâti (ö. 776/1374), *A'mâlü'l-a'lâm fîmen bâyia kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslam*, nşr. E. Levi-Provençal (Beyrut: Dâru'l-mekşûf, 1956), 247; Elena Lourie, "A Society Organized for War: Medieval Spain", *Past and Present*, 35 (Aralık 1966), 56.

³⁰ *Resâil*, 88, 119; el-Merâküşî, *Nuzumü'l-cümân*, 241; Rachid El Hour, "The Andalusian Qâdî in the Almoravid Period: Political and Judicial Authority", *Studia Islamica* 90 (2000), 77.

³¹ E. Levi-Provençal, "Taşfîn", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: MEB), 12/2, 38.

³² İbn Dihye, *el-Mutrib*, 27; el-Merâküşî, *Nuzumü'l-cümân*, 263; İbn Ebû Zer', *Enisü'l-mutrib*, 166; *Hulel*, 130.

madı ve asiler Kurtuba'yı ele geçirdi (539/1145).³³ Daha sonra Gırnata'ya da sahip oldular. Bu çarpışmalar esnasında İbn Gâniye de öldü. Onun ölümüyle birlikte Murâbitlar'ın Endülüs hâkimiyetleri tamamen sona erdi.³⁴

Sonuç

Ali b. Yusuf'un yönetimini hem Mağrib hem de Endülüs'teki etkinliği bakımından iki döneme ayırmak mümkündür. Genelde tüm tarihçilerin ifade ettiği gibi 1106 yılında tahta çıkmasından 1117'de Kulumriye Seferi'ne kadar Murâbit devlet yapısı istikrarlı olduğundan düşman güçlere karşı baskın konumdaydı. Ancak Murâbitlar'ın günbegün istikrarsızlığa sürüklenmesinden dolayı 1118'de Sarakusta'nın düşmesiyle birlikte gösterilen acziyet ve zaaf, bundan sonraki süreçte Endüslülülerin Hristiyanlar karşısında ciddi insan, mal ve toprak kayıplarının sürmesine yol açtı.

Ali b. Yusuf, hayatının büyük bir kısmını şehirde geçirdiği ve ecdadının Sahara içindeki topraklarında uzun süre ikamet etmediği için, bir kabile federasyonu yapısına dayanan devletine bağlı kabilelere hükmetti. Bu nedenle siyasi hâkimiyetini kalıcı bir şekilde sağlama konusunda başarılı olamadı. Kendisi devletin ahlak ve hukuk kurallarını teşkil eden İslam'a bağlı bir hükümdar olarak meşhur olmasına rağmen cevval bir idareci olmadığı da bilinmektedir. Endüslülüler açısından bakıldığında Endülüs'e ancak dolaylı ilgi gösteren bir idareciydi. Çünkü 37 yıllık saltanatı süresince idari düzenleme, cihat ve kargaşaya son vermek gibi gayelerle Endülüs'ü yalnızca dört kez ziyaret etti (1107, 1109, 1117, 1121). Endülüs'ün başına hanedanın önde gelen temsilcilerinden mühim isimleri ve en son da oğlunu atamış olsa da, kuzeyden gelen Hristiyan saldırılarına karşı koyabilecek gerçek güç başşehir Marakeş'teydi. Merkez Mağrib'te işler yolundayken Endülüs'e ordu göndermek mümkün olurken 1118'den itibaren Mağrib'te gelişen hadiseler Ali'yi çok daha fazla meşgul eder oldu. Çünkü Murâbit varlığını tehdit eden Muvahhid hareketi gün geçtikçe hızla güçleniyordu.

Murâbitlar ülkeye esasen askerî maksatla davet edildiklerinden, Endülüs hâkimiyetlerinin karakteristiğini de askerî rolleri oluşturmaktaydı. Ülkenin kuzeyden gelen Hristiyan saldırılarına karşı savunulmasında etkili olmuşlar ve bu amacı gerçekleştirmek için de daha ziyade yönetici sınıf olarak kentlerde yoğunlaşmışlardır. Stratejik bakımdan mühim şehirlerin valiliklerini Emîru'l-müslimîn Ali b. Yusuf'un akrabaları yapıyordu. Dolayısıyla oldukça sınırlı bir sosyal çevreyi kapsayan bu hükümet tarzı, hem Endüslülü Müslümanların hem de Murâbitlar siyasi koalisyonunun dışında kalan diğer Berberî kabilelerinin idari ve askerî mevkilerden büyük oranda dışlanmasına yol açtı. Birçok tarihçinin de ifade ettiği gibi, gü-

³³ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 4/2; İbn Ebû Zer', *Enîsü'l-mutrib*, 188; Kennedy, *Muslim Spain*, 200; W. Montgomery Watt, *Fî târihi İsbanya İslâmiyye*, çev. M. Rıza Mısırî (Beyrut: Şeriketü'l-matbûât, 1994), 117.

³⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 11/158.

cün bu şekilde dar bir gurup içinde toplanması, ölen komutan veya valilerin yerinin doldurulamaması gibi ciddi kadro zafiyetini doğurmuş ve bu durum da Murâbit Devleti'nin zayıflamasına yol açmıştır. Ali b. Yusuf devrinde Murâbitlar'ı zayıf bırakan diğer mühim etken de, Murâbit valilerin Endülüs halkıyla kaynaşmalarından ötürü onlardan destek görememiş olmalarıdır.

Murâbitlar'ın Endülüs müdafaasında etkin oldukları ilk dönemin sona ermesinde yukarıda zikredilenlere ek olarak, XII. asrın ilk yarısından itibaren genişleyerek güçlenen Hıristiyan krallıklar, artık Endülüs üzerinde askerî, iktisadi ve dolayısıyla siyasi baskı oluşturabilecek güce eriştiler. Bu da o vakte değin karşılarında güçlü siyasi ve askerî yapılar görmemiş olan Murâbit idareciler için adeta halli mümkün olmayan büyük bir sorun teşkil etmeye başladı. Dolayısıyla Ali b. Yusuf'un Sarakusta'nın düşüşüyle başlayan ikinci Endülüs hâkimiyeti dönemi, arada irili ufaklı galibiyetler alınmış olsa da genellikle ülke savunmasında görülen aciziyet ve düşmanlar karşısında yaşanan ciddi mağlubiyetler silsilesine sahne oldu. Bu gelişmeler Endülüs tarafında demografik, iktisadi ve dolayısıyla askerî ve siyasi kayıpların artmasına neden olurken; Hristiyan krallıkları tarafında ise tam tersine katlanarak büyüyen bir güç birikimine imkân sağlıyordu. Dolayısıyla bu durum doğal olarak Endülüslüler ile Murâbitlar'ın arasının açılmasına yol açtı ve ardından büyüyen hoşnutsuzluklar Murâbit otoritesine karşı isyan hareketlerine dönüştü. Sonuçta Endülüs isyanlarının etkileri devletin merkez coğrafyası Mağrib'te yaşanan Muvahhid isyan hareketinin yıkıcı etkileriyle birleşince Murâbitlar'ın da sonu hazırlanmış oldu. Nitekim Ali b. Yusuf, Muvahhid tehdidini bertaraf etme gayretiyle yalnızca Endülüs'ün müdafaasından aciz kalmamış, aynı zamanda 1140 yılından itibaren Mağrib'te de işler hızla kötüye gitmeye başlamıştı. İki coğrafyada yürütülen savaşlar devletin kaynaklarını erittiğinden artık nicelik ve nitelik bakımından büyük ve etkili ordular tesis etmek, dolayısıyla etkin saldırılar düzenleyen düşmanlar karşısında galip gelmek de mümkün olmuyordu. Sonuç olarak askerî başarısızlıklar her türden ülke varlığının kaybına neden oluyordu. Nitekim bu kayıplar, iktisadi alanda vergilerin artırılması şeklinde halka yansıtıldığında, Endülüslülerin zaten en belirgin vasıflarından birisi olan merkezi yönetime karşı bağımsızlık fikrinin harekete dönüşmesine yol açtı. Bu gelişme de Endülüs'teki Murâbit hâkimiyetinin son bulmasına zemin hazırladı.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

A. Kaynaklar

- Dabbî, Ahmed b. Yahyâ (ö. 599/1203). *Buğyetü'l-mültemis fi târîhi ricâli ehli'l-Endelüs*. ed. İdâretü'İhyâi't-türâs. Kahire: Dâru'l-kâtibi'l-Arabî, 1967.
- Ebü'l-Fidâ', el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî (ö. 732/1331). *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. ed. Mahmud Deyyûb, 1-2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- el-Hulelü'l-mevşiyye fi zikri'l-ahbâri'l-Merrâküşiyye*. ed. Süheyl Zekkâr-Abdülkâdir Zimâme. Rabat: Dâru'r-Reşâdi'l-hadîse, 1979.
- Himyerî, Muhammed b. Abdülmü'min (ö. 727/1327). *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*. ed. İhsan Abbâs. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984.
- İbn Dihye el-Kelbî, Mecdüddin Ömer İbnü'l-Hasen el-Belensî ed-Dânî (ö. 633/1235). *el-Mutrib fi eş'âri ehli'l-Mağrib*. ed. İbrahim el-Ebyârî vd. Kâhire: Matbaatü'l-emîriyye, 1993.
- İbn Ebû Zer', Ebû'l-Hasan Ali (ö. 741/1340). *Enîsü'l-mutrib bi-ravdi'l-kartâs fi ahbâri mülûki'l-Mağrib ve târîhi Medîneti Fâs*. ed. G. Johann Tornberg. Rabat: Dâru'l-el-Mansûr, 1973.
- İbn Haldûn, Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406). *Kitâbü'l-iber ve divânü'l-mübtede'i ve'l-haber fi târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve men âserahüm min zevîş-şe'ni'l-ekber*. 6 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979.
- İbn Hallikân, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'iz-zamân mimmâ sebete bi'n-nakli evi's-semâ' ev esbetehül-'ayân*. ed. İhsan Abbâs, 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1978.
- İbn İzârî, Ahmed b. Muhammed Merrâküşî (ö. 695/1295). *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. 3 Cilt, ed. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983.
- İbnü'l-Kattân el-Merâküşî, Ebû Muhammed Hasan b. Ali (VII./XII. asır ortaları). *Nuzumü'l-Cümân li'tertîbi mâ selefe min ahbâri'z-zamân*. ed. Mahmûd Ali Mekki. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1990.
- İbnü'l-Ebbâr, Muhammed b. Abdullah (ö. 658/1260). *el-Hulletü's-Siyerâ*. 1 Cilt. ed. Huseyn Münis. Kâhire: Dâru'l-maârif, 1985.
- İbnü'l-Ebbâr, Muhammed b. Abdullah (ö. 658/1260). *el-Mu'cem fi ashâbi'l-Kâdi İmâm Ebî Ali Sadeî*. Kahire: Dâru'l-kâtibi'l-Arabî, 1967.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebû'l-Hasan Alî eş-Şeybânî (ö. 630/1233). *el-Kâmil fi't-târîh*. 10-12 Cilt. Brill 1967'den. Beyrut: Dâru Sâdir, 1979-1982.
- İbnü'l-Hatîb, Lisânüddin Muhammed b. Abdullah Gırnâtî (ö. 776/1374). *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*. ed. M. Abdullah İnân. 1 Cilt. Kâhire: Dâru'l-mekşûf, 1973.
- İbnü'l-Hatîb, Lisânüddin Muhammed b. Abdullah Gırnâtî (ö. 776/1374). *A'mâlü'l-a'lâm fi men bûyia kable'l-ihtilâm min mülûki'l-İslam*. ed. E. Levi-Provençal. Beyrut: Dâru'l-mekşûf, 1956.
- Makkarî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Tilemsânî (ö. 1041/1631). *Nefhu't-tib min gusni'l-Endelüsü'r-ratib ve zikru vezîrihâ Lisâniddîn İbni'l-Hatîb*. ed. Yusuf M. Bukâî. 1-2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- Resâil ve Makâmât Endelüsiyye*. ed. Fevzi Sâid İsa. İskenderiye: Menşe'etü'l-Maârif, 1989.
- Şerîf el-İdrîsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh es-Sikillî (ö. 560/1165). *Nüzhetü'l-müştak fi İhtirâki'l-âfâk*. 1 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1989.

B. Tetkik Eserler

- Aschbach, Joseph. *Târîhu'l-Endelüs fi ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*. çev. M. Abdullah İnân. 1-2 Cilt, Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Terceme, 1940.

- Berger, Maurits *A Brief History of Islam in Europe: Thirteen Centuries of Creed, Conflict and Coexistence*. Leiden: Leiden University Press, 2014.
- Codera, Francisco. *Decadencia y Desaparicion de los Almoravides en Espana*. Zaragoza: Tip. de Comas Hermanos, 1899.
- El Hour, Rachid. "The Andalusian Qāḍī in the Almoravid Period: Political and Judicial Authority". *Studia Islamica*. 90 (2000), 67-83.
- Fiero, Maribel. "Christian Success and Muslim Fear in Andalusī Writings during the Almoravid and Almohad Periods". *Dhimmi and Others: Jews and Christians and the World of Classical Islam*. ed. U. Rubin-D.J. Wasserstein. 155-178. Winona Lake: Eisenbrauns, 1997.
- García-Sanjuán, Alejandro. "Jews and Christians in Almoravid Seville as Portrayed by the Islamic Jurist Ibn 'Abdūn". *Medieval Encounters*. 14 (2008), 78-98.
- Haccî, Abdurrahman Ali. *et-Târîhu'l-Endelüsî mine'l-fethi'l-İslâmî hattâ sukûti Gırnata*. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1997.
- Înân, Muhammed Abdullah. *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs-3/1: Asru'l-Murâbitîn ve bidâyetü'd-Devleti'l-Muvahhidıyye*. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1990.
- Kennedy, Hugh. *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*. New York: Routledge, 2014.
- Lagardère, Vincent. "Communautés mozarabes et pouvoir almoravide en 519 H/1125 en Andalus". *Studia Islamica*. 67 (1988), 99-119.
- Levi-Provençal, E. "Taşfın", *İslam Ansiklopedisi*. 12-2/38. Ankara: MEB Yayınları.
- Lourie, Elena. "A Society Organized for War: Medieval Spain". *Past and Present*. 35 (Aralık 1966), 54-76.
- Messier, Ronald A. *The Almoravids and the Meanings of Jihad*. Santa Barbara: Praeger, 2010.
- Miranda, A. Huici. *Las Grandes Batallas de la Reconquista durante las Invasiones Africanas*. Madrid: Instituto de Estudios Africanos, 1956.
- Miranda, A. Huici. "İber Yarımadası ve Sicilya". çev. Kasım Turhan-Ufuk Uyan. *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*. 3/311-361. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Mûnis, Hüseyin. "Sağru'l-a'lâ Endelüsî fi asri'l-Murâbitîn". *Mecelletü külliyyeti'l-âdâb* 11/2 (Aralık 1949), 91-143.
- Nasrullah, Sa'dûn. *Târîhu'l-Arabî's-siyâsî fi'-Endelüs*. Beyrut: Dâru'n-nehdati'l-Arabiyye, 1998.
- Powers, James F. *A Society Organized for War: The Iberian Municipal Militias in the Central Middle Ages 1000-1284*. Berkeley: University of California Press, 1988.
- Şeyban, Lütfi. *Endülüs Cihat Reconquista Convivencia*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.
- Watt, W. Montgomery. *Fî târihi İsbanya İslâmiyye*. çev. M. Rıza Mısrî. Beyrut: Şeriketü'l-matbûât, 1994.